

Santa Maria de Ripoll: Vicissituds històriques d'una portada romànica

L'estat de conservació de la portada romànica de Ripoll és fruit tant del "mal de pedra" detectat cap a 1959, i on José María Cabrera Garrido va actuar entre 1964 i 1974, com d'una llarga sèrie de vicissituds històriques (terratrèmols, sacsejades, depredacions, elements generadors d'humitat, contaminació històrica ambiental, etc.) que cal tenir molt en compte quan es vol endegar qualsevol actuació de conservació o de millora de la realitat existent.

Santa Maria de Ripoll: historical challenges of a romanesque façade

The condition of the Romanesque façade of Ripoll is the result not only of the 'stone sickness' detected around 1959, and for which Jose Maria Cabrera Garrido intervened between 1964 and 1974, but also of a long run of historical challenges (earthquakes, shakes, depredations, humidity generating elements, environmental pollution, etc.), which have to be taken into account when we undertake any conservation treatment or improvement on the existing reality.

Antoni Llagostera Fernández. President del Centre d'Estudis del Ripollès.
President of the Centre d'Estudis del Ripollès.
allagosteraf@gmail.com

INTRODUCCIÓ

La preocupació sobre l'estat de conservació de la portada romànica de Ripoll, des de finals dels anys cinquanta del segle XX, ha estat un tema de palpitant actualitat. I encara avui, la ressonància de l'actuació realitzada per José María Cabrera Garrido no s'ha esvaït.

Però cal tenir present que la situació actual de la portada respon no sols a la seva darrera malaltia i les solucions adoptades, sinó també a totes les vicissituds patides al llarg de la seva extensa vida.

Algunes d'aquestes afectacions han estat molt directes, i de vegades més perjudicials que el "mal de pedra". En el llibre "Pantocràtor de Ripoll. Portada romànica del monestir de Santa Maria", recentment editat,¹ fem un repàs històric que ens pot ajudar a fer-nos un quadre general de les incidències i afectacions (terratrèmols, sacsejades, depredacions, elements generadors d'humitat, contaminació històrica ambiental, etc.) que aquest monument ha patit al llarg de la seva història.

LA HUMITAT PROVOCADA PER LA SÈQUIA DE SANTA MARIA O MOLINAR

La problemàtica que comporta la presència d'un canal, ja existent des del segle X, situat davant la portada romànica

de Ripoll del segle XII, amb la seva generació d'humitat, seria per si mateix tema d'un ampli article, que no desenvoluparem, però no vull deixar de constatar la qüestió.²

També deixem per una altra ocasió comentar l'intent de reproducció en guix de l'any 1928. Aquesta intervenció de reproducció ha estat assenyalada moltes vegades com una de les causes de degradació de la pedra de la portada romànica de Ripoll.

ELS EFECTES DEL TERRATRÈMOL DE LA CANDELERERA (1428)

Fent un repàs dels factors físics que han afectat el gran monument romànic ripollès durant la seva llarga història d'onze segles, cal mencionar, primer, el terratrèmol del dia de la Candelera (2 de febrer de 1428), que va aterrar la volta de canó romànica de la nau central i una de les dues torres, ambdós elements situats molt a prop de la portada romànica. La força de la sacsejada sobre el conjunt, i concretament sobre les arcuacions de la portada, degué ser considerable.

Però, més enllà de la sacsejada, sembla plausible pensar que l'estat de la part superior esquerra de la portada (fris superior) així com l'estat de la part inferior esquerra, que presenten segons Montserrat Artigau i Eduard Porta importants reconstruccions i retocs (morters de reposició), pot ser fruit d'aquest terratrè-

¹ Salvador ALIMBAU MARQUÈS, Antoni LLAGOSTERA FERNÁNDEZ, Elies ROGENT I AMAT, Jordi ROGENT I ALBIOL, *Pantocràtor de Ripoll. Portada romànica del monestir de Santa Maria, Ripoll*: Patronat del Monestir de Santa Maria de Ripoll, Ajuntament de Ripoll i Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 2009, (DVD).

² En l'article "Vicissituds de la portada romànica" del llibre *Pantocràtor de Ripoll. Portada romànica del monestir de Santa Maria de Ripoll*, hi ha un ampli espai dedicat a exposar la incidència de la humitat sobre la portada, provocada pel canal i per altres situacions de desemparament de la portada romànica a les inclemències del temps humit del Ripollès, sobretot durant vint-i-cinc anys, de 1840 a 1865. També hi ha un resum de l'actuació de reproducció en guix de 1928.

Vista del monestir de Ripoll (Fotografia: J. Armengol).

Unicum

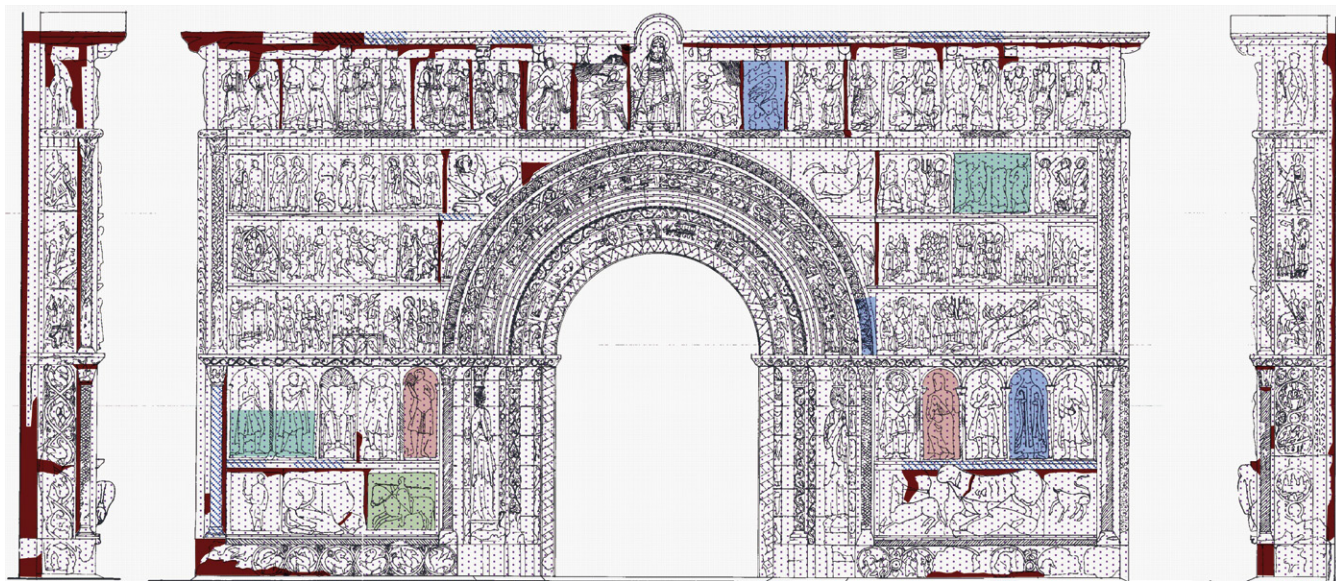
El pas del temps
sobre les obres

mol, i molt en concret de l'enderrocament d'una de les dues torres campanars. ¹

UN FACTOR POC CONEGUT: ELS TRACTA- MENTS D'ENVELLIMENT BARROCS

Al conjunt de sacsejades, depredacions i vandalisme que anirem desgranant, cal afegir-hi un factor fins ara poc explicat: l'existència d'elements químics d'enllustrament barrocs.

materials de construcció, ja que l'acabat final donava un aspecte de marbre o marbrejat. Aquest estuc seria una de les causes principals que explicaria la presència del guix que es troba per tota la superfície de la portada, i que podria estar relacionat amb la seva posterior degradació. La capa s'ha conservat principalment a les zones corresponents a la porta d'entrada, més protegida de la intempèrie per la seva ubicació que la resta del monu-

Antigues intervencions

 Morters de reposició

 1961, Sr. Sanmartín (cera)

 1964, D. Cabrera Garrido (Consolidació amb resina)

 Restitucions

 1961, Sr. Selim Augusti
(eixalba de calç)

 1962, Sr. Weber (producte desconegut)

 1964, D. Gregorio Ramón Cebrían (producte desconegut)

³ Veure: Montserrat ARTIGAU, Eduard PORTA, "Història que s'esvaeix: la conservació de la portada de Ripoll", Revista de Girona, (Girona), 230 (maig-juny 2005); Montserrat ARTIGAU, Eduard PORTA, "Los beneficios de la industrialización fueron pérdidas para un monumento milenario. Nuevos estudios sobre las causas de degradación de la piedra de la portada de Ripoll", Restauración y Rehabilitación, (Madrid), 100 (juliol de 2005). Aquests articles són conseqüència del seu treball "Estudi de conservació de la portada de Ripoll", datat a octubre de 2002.

Cartografia d'intervencions segons l'anàlisi d'Artigau-Porta (2002). La importància de les intervencions amb morter de reposició a la part esquerra (color vermell) ens posa davant l'evidència d'una afectació molt important per l'enderrocament de la torre-campanar sobre la portada durant el terratrèmol de 1428 (imatge: Montserrat Artigau).

Montserrat Artigau i Eduard Porta expliquen en el seu treball de 2005: "Una de les causes de la presència del sulfat càlcic és deguda a un marbrejat que es va fer en època barroca: en moltes zones, principalment de la part inferior de la portada, i sobretot al voltant de la porta d'entrada, trobem unes àrees ennegrides, que han estat mal interpretades i mal atribuïdes, ja que foren definides com a parts ennegrides resultants de l'incendi provocat el 1835. Les anàlisis químiques dels materials realitzades per nosaltres demostren que és tan sols una capa artificial constituïda per guix, pigment i una cola de tipus animal. Es tractaria, doncs, d'un recobriments que es coneix amb el nom d'estuc, molt utilitzat a l'època barroca com a sistema d'enriquiment artificial i visual dels ma-

ment, a les quals periòdicament s'aplicaven ceres i olis i eren brunyides".³

CONDICIONS AMBIENTALS DE RIPOLL DURANT L'ETAPA PROTOINDUSTRIAL DEL FERRO

Quan es parla de la degradació de la portada, se sol esmentar com a factor a tenir en compte en l'acceleració d'aquest procés la contaminació industrial i la pol·lució atmosfèrica que va patir Ripoll, especialment en l'etapa de la industrialització.

Tanmateix, cal constatar que abans del segle XIX, la contaminació produïda per l'activitat protoindustrial a l'entorn del ferro (fargues, fabricació d'armes i de claus) va tenir una incidència que no es pot ometre.

El ripollès establert a Vic, Manuel Galadies i de Mas, que va redactar l'article "Ripoll" del Diccionario Geográfico Universal (1833), va fer aquesta dura descripció de les condicions ambientals de Ripoll a principis del s. XIX: "El caserío, construido de cal y canto, es bastan-

Fotografia de la nau en direcció sud, de l'any 1879
(Fotografia: Marc Sala).

te bueno, mas su aspecto suele ser poco agradable, lo que proviene en parte del pesado humo de carbón de piedra que se emplea en las oficinas de clavazón, y ennegrece las paredes; no obstante, se ha remediado un poco este mal con la providencia del año 1832, relativa al revoque y enlucido de las casas. [...] Su pórtico está sostenido de columnas igualmente góticas, y su antigua portada de granito negruzco, adornada de efigies y relieves que representan pasajes de la Sagrada Escritura”.⁴

ELS ESFONDRAMENTS DEL SEGLE XIX

Un altra important afectació física sobre la façana romànica del monestir de Ripoll cal cercar-la en els diferents esfondraments que es van produir a l'església monàstica durant el segle XIX.

Conxa Peig afirma: “En 1847 se derrumbó el crucero y la nave central gótica (construidas entre 1432-1440), y también lo que quedaba de las galerías norte y este del claustro. En 1852 se derrumbaron las naves laterales levantadas en 1826, permaneciendo sin embargo en pie las bóvedas originales del transepto y ábsides”.⁵ Altres documents esmenten que el 1852 va caure part de la volta de la nau central.⁶

Tenim documentat, en data de 16 de desembre de 1861, l'aterrament d'una nova part de la nau central, que pel que s'indica correspon a la part més propera a la façana romànica. Aquest aterrament devia tenir una gran repercussió, ja que va provocar la presentació

d'una carta de dimissió d'Eudald Ragner,⁷ encarregat fins aleshores de la conservació de les restes monàstiques: “Pues bien; desde la visita de dichos señores [Governador Civil i el vocal arquitecte provincial Martí Sureda] son varios los hundimientos que han ocurrido en ella y el más notable es el del 16 del mes anterior [16 de desembre de 1860], que se llevó casi todo lo que restaba [esmenat] de la nave del centro, dejando expuesta la restante, y con ella la famosa fachada principal. Desaparecida por completo la nave izquierda, hundiéndose por momentos lo poco que hay del crucero; queda en manifiesto peligro la nave derecha con sus agrietados arcos y pilares, en cuyo lienzo exterior se apoya el claustro por uno de sus costados; debiendo necesariamente éste resentirse del desplome el día infortunado y tal vez cercano en que se verifique”.⁸

Estem davant un seguit d'esfondraments que s'allargaran durant quasi set anys i que devien afectar la portada de Ripoll, quasi tant com el terratrèmol de 1428.

Cal parar esment, però, tal com mostren antigues fotografies del monestir dels anys 1879-1880 i 1887, i també una aquarel·la de Francesc Soler i Rovirosa, que la part de la volta gòtica, en la seva capçalera, al costat de la portada, va resistir. La portada romànica, doncs, va tenir l'esquena relativament protegida durant els anys d'abandonament. 2 3

⁴ Manuel DE GALADIES, “Ripoll”, *Diccionario Geográfico Universal*, Barcelona: 1933, reproduït a Jordi MASCARELLA I ROVIRA, Miquel SITJAR I SERRA, *El món al Ripollès. Visions i experiències de viatgers al llarg del temps*, Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 1997, p. 168 i 170.

⁵ Conxa PEIG, “Proyectos de intervención en Santa Maria de Ripoll realizados en el siglo XIX (1835-1893): objetivos y propuestas”, a *XXIII Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico*, Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, (14-17 de desembre de 2000), p. 7.

⁶ Veure nota al peu a Cayetano BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, Barcelona: v. III, 1915: “D. Elias Rogent. Informe sobre las obras realizadas en la basilica... Barcelona, 1887, p. 17”.

⁷ Arxiu Comarcal del Ripollès (ACRI). Ad Plec V. Núm. 4. Carta d'Eudald Ragner a Joaquim Pujol Santo. Ripoll, 2 de gener de 1861.

⁸ ACRI Sig. Ad Plec V. Núm. 4.

Unicum

El pas del temps sobre les obres

⁹ El poc èxit publicitari de la gran portada romànica ripollesa fins a finals del segle XVIII planteja interrogants. Està situada en una de les portes de la basilica, encara que no era la més utilitzada fins el segle XIX, ja que l'entrada a l'abadia i a l'església es feia quasi sempre per la plaça del Corral o de l'Ajuntament, el portal de santa Caterina i el claustre, almenys des de començaments del segle XVII, quan es va construir la Cúria del Vicari, actual ajuntament de Ripoll. L'espai situat davant de la portada no era una plaça, sinó un cementiri. Cal anotar que ni Antonio de Yepes, en la *Crónica general de la orden de san Benito* (1609-1617), ni Gregorio de Argaiz, a *La Perla de Cataluña* (1677), ni Enrique Flórez a *España Sagrada*, v. XXVIII (1774), no fan cap esment de la portada. Tampoc

Pere Tomich, a *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (1448), ni Francisco Diago (-1560-1615), a la seva *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona* (1603) no esmenten la portada. L'historiador català Jeroni Pujades (1568-1635) tampoc no la cita en els seus escrits, encara que va ser a Ripoll el setembre de 1616. La primera referència descriptiva de la portada del monestir de Santa Maria de Ripoll la trobem en els informes de Francisco de Zamora (*Diario de los viajes hechos en Cataluña*), realitzats a partir de la seva estada a Ripoll el 29 d'agost de 1787: "Llegamos a Ripoll, [...] nos presentamos al monasterio de Benitos Claustrales, implorando la hospitalidad de San Benito; [...] monasterio. Este es muy antiguo; tiene un patio muy grande a la entrada. Los claustros, bajo y alto, son muy buenos, y en ellos hay varios sepulcros de los Condes, como también dentro de la iglesia, haciéndose de reparar el de Ramon de Berenguer, por estar entero. [...] La puerta principal no está concluida y representa mil cosas inconexas, como los signos de los meses y historias sagradas y profanas". Jaime Villanueva, que va ser a Ripoll dues vegades, el febrer de 1806 i l'octubre de 1807, fa la següent referència a la portada del monestir de Ripoll: "Éntrese a la iglesia por un pórtico despejado y cerrado con verjas de hierro, en el cual hay cinco sepulcros a la raíz de la pared con vestigios de inscripciones que ya perecieron. [...] La portada forma en el plano de la pared como un retablo de 50 palmos de longitud total, dividido en su elevación en siete cuerpos de tres palmos cada uno poco más o menos: subdivididos estos en varios cuadros donde se representan de relieve algunos pasajes del antiguo testamento con sus letreros correspondientes. El carácter de la letra y escultura no dejan duda que esta es obra del obispo Oliva, y del tiempo de la dedicación que hizo en 1032. La puerta en el centro tiene 12 palmos de radio, compuesta de seis recalados o arcos concéntricos de medio punto, los que se representan de relieve algunos hechos de la vida de S. Pedro, los doce meses del año y otras curiosidades, con varios follages y grecas que no carecen de gracia. Todo ello es de piedra común, pero muy sólida. Es extraño que los señores del viage pintoresco hayan dejado olvidado este monumento, habiendo copiado otros de menos importancia. Yo hubiera suplido su falta; más es obra costosa y que pide grande esmero y proligidad. Las puertas del templo son las construidas en 1377 a costas de N. Umbrells, monge y sacristán de esta casa, cuyo nombre y año está grabado en las chapas de hierro. Éntrese a la iglesia bajando cuatro o cinco gradas [...]"

¹⁰ Josep GUDIOL I CUNILL, "Iconografía de la portada de Ripoll", *Butlletí del centre Excursionista de Catalunya*, (Barcelona), (1909), v. XIX, p. 8.

¹¹ Tenim una prova feaçent que aquests van ser els dos elements incendiats pels miquelets en l'informe del comandant dels soldats insubordinats, Tomás Metzger, datat a Ripoll el 10 d'agost de 1835, on es menciona "[...] progresos del incendio; este ha tenido lugar en la mayor parte del monasterio (iglesia y archivo) que casi todo está en ruinas [...]". Citat en C. BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña...*, p. 195. On era ubicat l'arxiu i la biblioteca no és clar.

Fotografia de l'any 1887 que mostra l'estat de les restes de la volta gòtica en la part posterior de la portada (Fotografia: ACRI).

DEVASTACIONS I SAQUEJOS SOFERTS FINS A COMENÇAMENTS DEL SEGLE XIX

Cal consignar també les diverses depredacions i actes de vandalisme que va patir el monestir de Santa Maria de Ripoll entre els segles XV i XVIII.⁹

El primer que cal esmentar és el saqueig que va patir l'altar principal de l'església, en una incursió de Pere de Rocafort l'any 1463, durant la Guerra Civil catalana del segle XV. No tenim constància, però, que l'espoliació afectés la portada romànica.

L'entrada de tropes revolucionàries franceses a Ripoll, comandades pel general François-Amédée Doppet (1753-1799) el juny de 1794, durant la Guerra Gran (1793-1795), va ocasionar el saqueig de la tomba de plata de Ramon Berenguer IV, dit el Sant. No ens consta, però, que ni en aquesta data ni en les tres estades de tropes napoleòniques a Ripoll durant la Guerra del Francès (1808-1814), es produís cap incidència en la portada (30 de desembre de 1809, 22 de maig de 1812 i 28 de febrer de 1813).

Per últim, encara que ens situem en un altre nivell, és important assenyalar que entre els anys 1826-1830, essent abat Francesc de la Portella i de Montagut, i sota la direcció de l'arquitecte vigatà Josep Morató i Codina, es varen efectuar importants obres a l'església ripollesa, sobretot amb el molt significatiu remodelatge de les naus al gust neoclàssic, cosa que afeblí l'estructura que donava suport a les voltes gòtiques. Amb tot, res no indica que es produïssin alteracions en el conjunt de la façana o en la mateixa portada.

LA INCIDÈNCIA DELS FETS DE 1835: UN INCENDI A LA PORTADA?

Fet aquest recorregut històric, arribem al saqueig del monestir l'agost de 1835, amb referències de repercussions importants sobre l'obra romànica.

Diferents autors, des de Gudiol (que fou el primer que va parlar d'una "crema salvatge que sofrí l'iglésia"¹⁰), judiquen que un dels principals elements que han incidit en l'estat actual de la portada romànica foren els incendis que varen patir alguns edificis conventuals el 9 d'agost de 1835, durant el saqueig per part de miquelets insubordinats, moment en què es va incendiar i cremar l'orgue i l'habitació on hi havia l'arxiu i la biblioteca.¹¹

El que més protagonisme va donar a l'incendi de la portada fou Cayetano Barraquer Roviralta. En la seva obra de 1906 diu: "El precioso órgano, colocado en el coro alto de los pies de la iglesia, abarcaba de parte a parte la nave central [...]";¹² però rebla la imatge en l'obra poste-

rior, de 1915: "Entrados los migueletes en el monasterio, a poco ardió primero el archivo, y a seguida el rosetón de la fachada del templo vomitó rabiosas llamas, procedentes del incendio del órgano, el cual, situado sobre la puerta principal, abarcaba con su grandiosidad todo el ancho de la nave. Del órgano el voraz elemento se propagó a lo restante del templo".¹³ L'incendi de l'orgue va provocar un ferit greu entre els miquelets insubordinats, en caure-li a l'esquena un raig de plom fos dels tubs.

La teatralitat de l'incendi d'un monument petri va provocar, molt segurament, les mencions que se'n van fer posteriorment. Emile Bertaux el 1930 parla que la portada romànica "fou salvada de l'incendi que va destruir el 1835 el cos de l'edifici".¹⁴

Eduard Junyent també esmenta aquest incendi, i seguint-lo diversos autors de l'enciclopèdia Catalunya Romànica.¹⁵

Xavier Barral, per la seva banda, en el seu treball de 1973, destaca el fet més excepcional: "Patí certament de l'incendi que, en 1835, devastà l'Abadia i dels sobrats canvis de temperatura que l'incendi causà".¹⁶

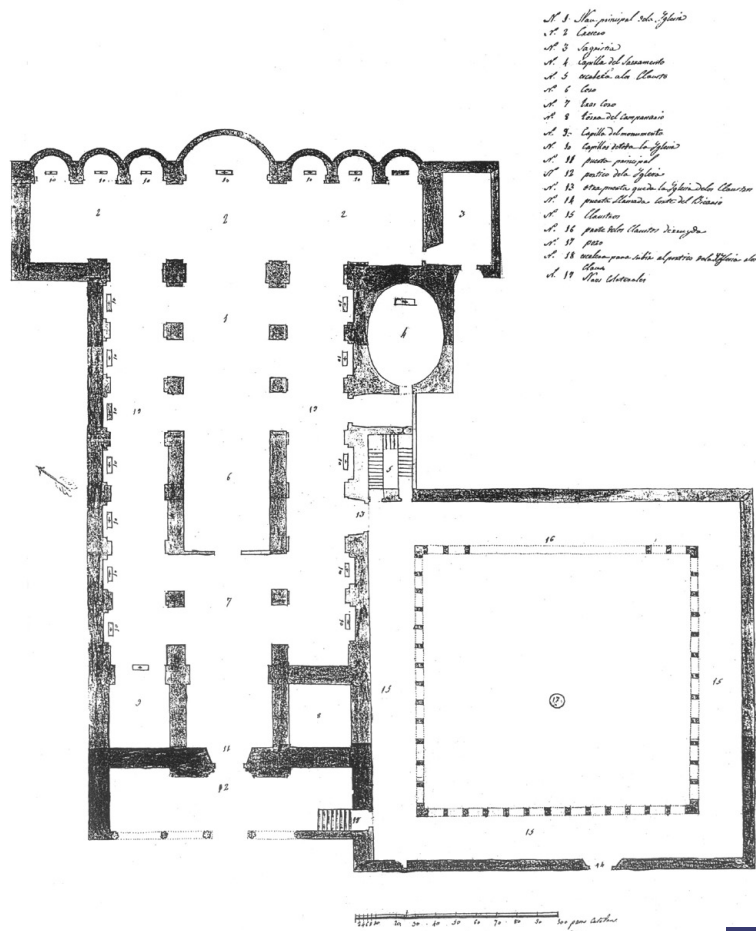
També Selim Augusti menciona aquest incendi com un dels factors que podria haver afectat més la pedra de la portada, amb el seu bruscat augment i descens de la temperatura: "[...] en 1835 hubo un incendio, por lo cual la acción disgregadora del calor violento debe haber sido notable sobre la piedra de Ripoll".¹⁷

Malgrat aquesta menció generalitzada a l'incendi del monestir de l'any 1835 com una de les més importants afectacions a la portalada, no tenim cap concreció del seu abast ni dels seus efectes.

La descripció de Barraquer sobre la situació de l'orgue possiblement és errònia ja que potser estava en el cor, al mig de la nau central, com veiem en el plànol de la pro-

posta municipal de 1846 i no darrera de la portada romànica.¹⁸ En tot cas, menciona amb precisió l'incendi de l'orgue i la seva situació. **4**

Cal destacar que l'incendi de l'orgue no va causar danys greus a la nau central gòtica, fins al punt que el desembre de 1842 es proposà convertir l'església monàstica en seu parroquial, sense necessitat de grans reparacions, un propòsit que no reeixí aleshores ni el 1846.

4

Plànol del projecte municipal de 1846 de remodelació de l'església del monestir de Ripoll. Podem veure clarament delimitada la zona del cor, on molt segurament estava instal·lat l'orgue (imatge: Arxiu de la Comissió Provincial de Monuments de Girona).

Però contra les reiterades mencions a un incendi, en les fotografies de Marc Sala de 1879, en una aquarel·la de Soler Rovirosa i en un altra fotografia datada l'any 1887 no apreciem cap emmascarament de la paret situada darrera de la portada, pel que es pot posar en dubte que un incendi va afectar aquest punt. Però per reblar el clau,

¹² Cayetano BARRAQUER, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, 1906, v. I, p. 21.

¹³ Cayetano BARRAQUER *Los religiosos en Cataluña...*, p. 192-193.

¹⁴ Emile BERTAUX: "La sculpture chrétienne en Espagne, des origines au XIVe. siècle" a André MICHEL, *Histoire de l'Art*, 1930, v. II, la part.

¹⁵ Eduard JUNYENT, *El monestir romànic de Santa Maria de Ripoll* (1975), p. 48; Joaquin YARZA LUACES, "Notes introductòries i aspectes generals sobre la portalada de Santa Maria de Ripoll" a *El Romànic Català*, Barcelona: Angle Editorial, 2007; Xavier BARRAL I ALTET, "La façana romànica", *Catalunya Romànica*, Barcelona: 1983, El Ripollès, v. X, p. 233 i 241.

¹⁶ Xavier BARRAL, "Le portail de Ripoll. État des questions", *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, 4 (Maig de 1973).

¹⁷ Selim AUGUSTI, "La Portada de Ripoll. Relación sobre la naturaleza, estado y las condiciones del material de piedra que constituye la materia prima de la portada y del claustro de la basilica del monasterio de Santa María de Ripoll", a *Informes y Trabajos del Instituto Central de Conservación y Restauración*, Madrid: 1984, v. I, p. 17.

¹⁸ La còpia d'aquesta plànol la podem veure al treball de Conxa PEIG: "Projectes d'intervenció...". L'original és a l'arxiu de la Comissió de Monuments del Museu d'Arqueologia de Catalunya a Girona.

Unicum

El pas del temps
sobre les obres

Màrius Vendrell en l'anàlisi de la pedra feta el 2002, no troba cap element que indiqui que la portada romànica fos afectada per un incendi.¹⁹

La conclusió és que, malgrat la reiterada menció a aquest teatral incendi, no hi ha cap indicati d'una afectació directa sobre la portada romànica. L'incendi de l'arxiu-biblioteca del monestir, situat molt probablement a l'edifici on ara hi ha l'ajuntament de Ripoll, va produir una molt important pèrdua del llegat històric que atresorava el monestir de Santa Maria, però la portada no es veié afectada.

ATAAC ICONOCLASTA A LA FIGURA DE SANT PERE

Deixant de banda la qüestió de l'afectació de l'incendi de l'orgue, en el saqueig d'agost de 1835 resultaren directament perjudicades algunes figures de la portada. Com

Fotografia que mostra l'estat de la portada romànica, de la sèrie de 1879 feta per encàrrec de l'Associació Catalana d'Excursions (Fotografia: Marc Sala).

explica Barraquer i Roviralta: "Una de las fechorías del miguelete Cristiano²⁰ consistió en la decapitación de uno de los dos grandes santos de la puerta del templo. En el abocinado, o derrame, de ella, en lugar de la columnita central de un lado, veíase a San Pedro, y en el de la central del lado opuesto, a San Pablo; es decir, suplían los fustes de dichas columnas las mentadas imágenes, indicando en el simbolismo románico que aquellos Santos eran dos columnas de la Iglesia. El mismo día 9 el furioso miguelete agredió por medio de una piedra la imagen de San Pedro, cortándole así la cabeza. Cuidadosamente hurtó el cuerpo la caída de esta cabeza a fin de evitar que le lastimase, mas fija su atención en la cabeza, no vio que

tras ella caía también un trozo de nimbo, o corona, el cual dándole en un pie le imposibilitó para andar; tuvo que ser conducido al hospital, y no pudo salir luego con su batallón".²¹

MORTS I RESURRECCIONS DE DIFERENTS CAPS DE LA PORTADA

Explicat l'acte de vandalisme que va patir el cap de sant Pere, cal fixar-se en la sort del cap del seu paral·lel, l'estàtua de sant Pau, així com del cap del lleó de la part baixa dreta de la portada, que sembla que pateix desaparicions i resurreccions misterioses.

Si mirem alguns dels gravats de començaments del segle XIX que mostren la portada de Ripoll, veiem que el cap de sant Pau no hi és. El gravat de Francesc Xavier Parcerisas (datat el 1847) publicat a *Recuerdos y bellezas de España* (1849) és la primera mostra d'aquesta inexistència, però tampoc apareix en el dibuix de 1846 de Pau Milà i Fontanals o en el gravat de 1865. En canvi, en fo-

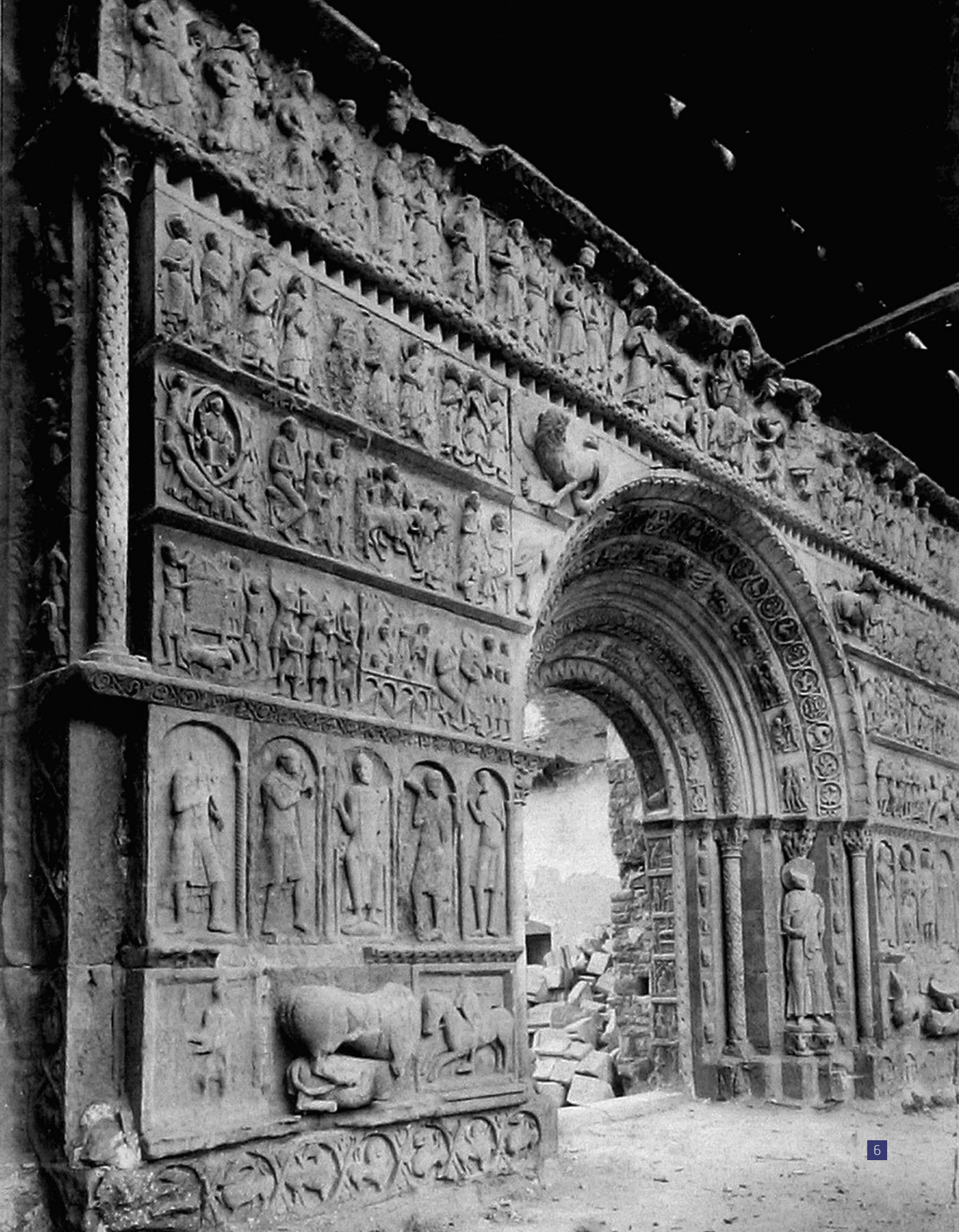
Imatge de l'any 1867 (Fotografia: Josep Boadas).

¹⁹ Màrius VENDRELL (Director), Grup de R&D aplicats al Patrimoni Històric. Universitat de Barcelona, Departament de Cristal·lografia-Mineralogia, *La portada romànica de Ripoll. Caracterització litològica. Processos degradatius. Sugeriments per a la seva conservació (resum)*, desembre de 1992; i VENDRELL-SAZ, M. GARCIA VALLÈS: "Decay Mechanisms of the Portico of the Romanesque Monastery of Ripoll (Catalonia, Spain)" a *Proceedings of the 7th International Congress on Deterioration and Conservation of Stone*, Lisboa: Delgado Rodrigues, 1992, p. 277-283.

²⁰ Miquelet al qual s'atribueix l'assassinat dels dos monjos i els actes més impius de l'avalot. A causa de les ferides al peu, va restar a Ripoll, on fou afusellat pels seus actes d'insubordinació i saqueig.

²¹ Cayetano BARRAQUER, *Los religiosos en Cataluña...*, p. 195.

tografies de 1867 i d'abans de 1879 (de Xavier Ducloux i de Mirapeix²²) apareix un cap petitó, una mica desproporcionat, que torna a desaparèixer parcialment el 1879-1880. A partir de l'any 1889 el cap de sant Pau desapareix definitivament. En les fotos dels tractadistes francesos com Enlart publicades en la *Histoire de l'Art* (1906-1908) encara apareix una part del cap de Sant Pau.²³ 5

En les mateixes imatges podem veure com el cap del lleó de la part inferior dreta, que apareix en els gravats, ja en la foto de 1867 desapareix per a no tornar, parcialment, fins ben entrat el segle XX, com es veu en la foto de Fau (Barcelona) feta per a l'obra francesa *Histoire de l'Art* (de l'any 1906).

UNA FOTOGRAFIA ESPECTACULAR DE MARC SALA DE 1879

Però si hi ha una imatge que val més que mil paraules sobre les vicissituds de la portada romànica de Ripoll, és la fotografia de Marc Sala de 1879, feta per encàrrec de l'Associació Catalana d'Excursions, que ens mostra una portada romànica de Ripoll amb moltes afectacions: columnes inexistents, queixalades considerables en el fris superior, important deteriorament de la part inferior esquerra...

La imatge resulta molt eloqüent, i malgrat que forma part d'una sèrie de fotografies bastant divulgades, no ha obtingut, per exemple, la mateixa difusió que la fotografia de la nau enrunada que mostrem en aquest article.

Qui va realitzar les reposicions a la portada romànica que mostra la fotografia de Marc Sala de 1879? Fotografies de l'etapa de reconstrucció de la basílica per iniciativa epis-

copal encara ens mostren aquestes afectacions tant importants, però en les fotografies de 1893 fetes per Xatart, la reparació de les parts malmeses és ja un fet.

En aquest moment tenen un gran sentit les paraules que Elies Rogent diu en el capítol inèdit sobre la portada que apareix en el llibre "Pantocràtor de Ripoll. Portada romànica del monestir de Santa Maria de Ripoll" (2009): "[...] *teníamos el noble deber [...] para transmitirla [...] como la habíamos recibido, sin añadir, quitar ni destruir la menor parte*" i "[...] *tenemos la inapreciable ventaja de poder decir que no hemos puesto la mano en la misma*". Això ens col·loca davant de la necessitat d'adjudicar les reposicions fetes en la portada als responsables episcopals de l'obra (l'arquitecte diocesà Josep Artigas Ramoneda?). 6 7

CONCLUSIÓ FINAL

Arribats al punt final d'aquest repàs històric de les vicissituds que han afectat greument l'estat actual de conservació de la portada romànica, creiem que cal judicar que la situació de deteriorament de la portada romànica de Ripoll és fruit tant del "mal de pedra" com, molt més àmpliament, d'un seguit d'afectacions històriques, un procés complex de deteriorament i d'accions de conservació i de reconstrucció, que cal tenir ben documentades, com hem intentat fer en aquest article, abans d'endegar qualsevol actuació de conservació o de millora de la realitat existent.

Malgrat totes les afectacions històriques que ha patit la portada de Ripoll, aquesta peça romànica continua reclamant la nostra atenció i estudi continuat. La portada romànica de Ripoll, ens continua interrogant i meravellant.

²² Veure el fons fotogràfic del monestir de l'Arxiu Comarcal del Ripollès (ACRI) on hi ha les fotos de Ducloux i la fotografia de Mirapeix que apareix a Josep PUIG I CADAFALCH, Antoni DE FALGUERA, Josep GODAY I CASALS: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Barcelona, v. II, 1911.

²³ Per a observar totes les imatges, veure: Antoni LLAGOSTERA I FERNÁNDEZ, "Santa Maria de Ripoll: Vicissituds d'una portada romànica", a Salvador ALIMBAU MARQUÈS, et al., *Pantocràtor de Ripoll...*

La fotografia de 1893 ja mostra les reposicions realitzades en el fris superior (Fotografia: Xatart).